

Museum DoorDacht verschijnt 2 maal per jaar

Inhoud

5	<i>Gregor Schneider</i>	39	<i>Arnulf Rainer</i>
15	Stationair — Interview <i>Lars Kwakkenbos</i> met <i>Gregor Schneider</i>	40	Biografie
27	<i>Charlotte Vanden Eynde</i>	59	<i>Jean-Jacques Gailliard</i>
28	Verroering — <i>Joost Declercq</i>	64	Kleurgebruik en cultuurkennis — <i>Wim Toebosch</i>
		68	De 'prinsen' van de schilderkunst: <i>Jean-Jacques Gailliard</i> en <i>James Ensor</i> — <i>Patrick Florizoone</i>
		73	Picture This!
		74	<i>Stijn Cole</i>
		78	<i>Peter De Graaff</i>
		82	<i>Mira Sanders</i>
		88	<i>Slawomir Elsner</i>

De 'prinsen' van de schilderkunst: Jean-Jacques Gailliard en James Ensor

Aimé des vrais jeunes, je les aime, moi, le peintre des masques souffrants. Je défends la jeunesse au nez et en dépit de quelques arrivistes à blanc, les peintres travailleurs me soutiennent et me poussent par monts et par vaux.

(uit 'Discours au bal des arts' James Ensor
14 april 1934)

Ensor genoot van de interesse door de jonge generatie kunstenaars in zijn persoon en werk. In zijn toespraken durfde hij al eens uit te halen naar de 'oude garde' van schilders en loofde de jonge lichterling. Het contact met jongere schilders behaagde hem. Het was voor hem een bevestiging dat de ouderen die hem niet begrepen ongelijk hadden. Hij voelde zich onder andere door dat contact een voorloper en het gaf hem het gevoel nog steeds creatief te zijn en mee te tellen. Hij was sterk bezig met zijn imago en die interesse van de jeugd zal zijn uitstraling en invloed bevestigen. Zijn portretbuste door Rik Wouters, afgewerkt in 1913, zal hem gecharmeerd hebben.

Een van die jongeren wiens pad hij soms kruiste was Jean-Jacques Gailliard (°1890). Gailliard was dertig jaar jonger dan Ensor (°1860) maar hun vroegste ontmoeting zal Jean-Jacques zich misschien niet herinneren. Zijn vader was namelijk Franz Gailliard (°1861). Deze studeerde één jaar lager dan James aan de academie van Brussel en is bekend als impressionistisch-luministische schilder. Ze kenden elkaar. Volgens Isabelle Gailliard, dochter van Jean-Jacques, trok de familie Gailliard af en toe naar Oostende. Waarschijnlijk was er soms ook een bezoek aan het atelier van James voorzien. Dit gebeurde zowel bij haar vader als grootvader. James Ensor klaagde in zijn brieven dat zijn atelier tijdens de zomermaanden overstelpt was door bezoekers, die hem het werken verhinderden. Ten tijde van Franz hielp hij in de winkel van zijn moeder en ook daar ontmoette hij tal van collega's. Daar heeft de kleine Jean-Jacques de maskers, de chinoiserieën en de kleuren van de schilderijen en de fantastische sfeer van het interieur gezien en gevoeld.

Als professionele schilders verroefden Jean-Jacques en James in dezelfde milieus. Zowel in dezelfde galeries als in dezelfde verenigingen stelden ze tentoon: Kunst van Heden te

Antwerpen, Galerie Dietrich, La Lanterne Sourde, Le Centaure, Galerie Georges Giroux, enzovoort. Voor de tentoonstelling van La Lanterne sourde van 1923-1924 is het trouwens Gailliard die de bruiklenen aan Ensor vraagt. Hij bekomt drie schilderijen: *Chou, Le peintre (étude)* en *Pierrot et squelette jaune*. Ensor geeft schriftelijk duidelijke instructies betreffende de ophanging: *Le peintre* krijgt de centrale plaats en de *Chou* links. Als wilde hij zichzelf tonen tussen een vroeg en een later werk.

Nog tijdens het interbellum waarin er belangrijke conservatieve krachten de jonge kunst probeerden te beknotten stelden beiden tentoon in de tentoonstelling *L'art Vivant en Belgique 1910-1930* te Brussel.

Lang voor 1911 was Ensor bezig met het opzetten van een muziekstuk met ballet, zang en decors. Hij tekende de kostuums en de decors, ook het libretto en de muziek werden door hem gecomponeerd en gepubliceerd in 1920 als *La gamme d'amour* en met als ondertitel *Flirt des marionettes*. Het zal voor de eerste maal met decors opgevoerd worden in de Vlaamse Opera te Antwerpen in 1924. Blijkbaar was ook Jean-Jacques Gailliard gecharmeerd door marionetten. In 1926/1927 realiseert hij decor en marionetten voor het theater van Albert Lepage's *Le Rataillon* te Brussel. Zijn moeder was muzikante en had hem pianolessen laten volgen. Zij ambieerde voor hem een muzikale loopbaan maar toch is hij in de voetsporen van zijn vader getreden. Ensor's muzikale ambities zijn wel bekend. Hij speelde fluit 'op zijn neus', piano en viool en heeft verschillende partituren gecomponeerd. Hij componeerde op het gevoel; meer onderwezen muzikanten noteerden het op de notenbalk. Ensor speelde graag een stukje muziek voor zijn bezoekers. Met Gailliard zal het zeker een gespreksonderwerp geweest zijn en hij beschrijft dat ook in zijn latere publicaties.

Een ander gemeenschappelijk interessepunt is het behoud van de natuur en het stadspatrimonium. Reeds in de jaren 1890 streeft Ensor voor het behoud van het kleine visserskerkje te Mariakerke. Als het ware om het nog beter te beschermen heeft hij het gekozen als zijn begraafplaats. Later zal hij zich inzetten voor de bescherming van duinen, de oude watertoren, het derde bassin van Oostende, een straat te Antwerpen; kortom, een lijst te lang om op te noemen. Ensor organiseert petitie's en gebruikt

James Ensor, Jean-Jacques Gailliard en zijn model op de dijk van Oostende, 1927

Jean-Jacques Gailliard portretteert James Ensor, 1949

zijn scherpe pen om notabelen en machtshebbers aan te sporen om de bescherming in te zetten.

Gailliard ziet in zijn Brussel al die mooie gevels, vol charmes die langzaam aan vervallen. In 1942 maakt hij een tentoonstelling met als thema *Poésie des rues de Bruxelles*. Tussen 1954 en 1956 ijvert hij actief mee tot het ontwikkelen van de Kunstberg te Brussel. Als ultieme herinnering van het patrimonium tekent hij een soort inventaris van de talrijk bedreigde pleintjes en façades. Op de kaft van het eerste schetsboek schrijft hij in Chinese inkt '*Les pincesaux sont des catapultes*'.

Die gevoeligheid van de kunstenaar voor natuur en architectuur verwoordt Ensor als volgt: *Je dis et je maintiens: l'artiste est sensible*,

il l'est superlativement, il respecte la vie parce qu'il forme la vie (...) il perçoit le chant magnifique des êtres et des choses, il est grand constructeur et non petit destructeur.

Naast de hierboven opgesomde parallellen, interesses en gevoeligheden heeft Jean-Jacques Gailliard ook James Ensor zelf als thema in zijn werk opgenomen.

De vroegste verwijzing naar Ensor in zijn oeuvre is waarschijnlijk een tekening uit 1913 met als titel *Masque de James Ensor*. Het is een tekening naar het portret van de jeugdige Ensor, zijn gezicht rond de jaren 1880. Tussen 1922 en 1925 maakte hij verschillende tekeningen naar Ensor en schilderde ook een triptiek met als titel *Biographie d'Ensor en trois tableaux: Ensor peintre (1922), musicien (1925) en Ostendais (1925)*.

Daarna komt Ensor, vooral tussen 1947 en 1949, het jaar van zijn overlijden, terug voor in zijn oeuvre. Naast zijn hand, profiel en ogen zal hij ook verschillende interieur elementen schilderen die Ensor zelf meerdere keren in zijn schilderijen heeft afgebeeld: piano en schouw. Hij schildert al deze elementen als 'pars pro toto': details, fragmenten waarvan hij vindt dat ze Ensor ten volle typeren. Zo zal Gailliard op de tekening van de hand schrijven dat hij grondig de 'gelukslijnen' van de hand tekent.

Het is merkwaardig dat zijn Ensor-thema niet stopt met de dood van Ensor, integendeel.

In 1953/54 realiseert hij in samenwerking met Henri François de film 'Le réveil d'Ensor'. Deze film is niet gedraaid op basis van vroeger gedane opnames maar op basis van tekeningen en silhouetknipsels van Jean-Jacques Gailliard.

Tussen 1949 en 1954 zal hij meerdere lithografieën over Ensor uitgeven. Ze hebben de typische tekenwijze van Gailliard, inclusief tekstfragmenten. Hij schrijft er een verhaal bij die iets vertelt over het leven van Ensor; bvb. over Ensors moeder die niet beseft dat haar zoon een 'genie' is. Of hij trekt een parallel met zijn eigen leven. In de litho van 1950 *le cas Ensor* vertelt hij over beroemde kunstenaars die voorbestemd waren voor een andere job en besluit "si ton fils n'est bon à rien, il sera bon pour la peinture! c'est le cas d'Ensor et le mien."

Ook aan de talrijke hulptentoonstellingen na het overlijden van Ensor zal Gailliard deelne-

sabam

Masque de James Ensor, 1913
chinese inkt op papier, 25,3 x 18 cm

sabam

Ensor à son cheval (studie voor het schilderij Ensor peintre), 1922
chinese inkt en lavas op papier, 46 x 40 cm

men; waaronder zijn solotentoonstelling in 1951 bij Galerie Georges Giroux te Brussel *Ostende autour d'Ensor*.

Zijn drang om iets te vertellen over Ensor, na zijn dood, zal zich niet beperken tot die litho's.

Gailliard ziet zichzelf als een soort 'ooggetuige' en tussen 1949 en 1962 publiceert hij een vijftal artikels over Ensor. Hij beschrijft zowel zijn eigen souvenirs en anekdoten (maar durft zich ook te wagen aan beknopte biografische gegevens).

Het is duidelijk dat Jean-Jacques Gailliard een welbepaalde achting koesterde voor James Ensor. Dat hij na de dood van James ook over hem begint te schrijven en tentoonstellingen met zijn eigen oeuvre aan hem wijdt, wijzen erop dat hij zich een 'geprivilegieerde' persoon voelde die de meester dicht kon benaderen en vond dat hij hem goed kende.

Er blijft de vraag of er echte invloeden van Ensors werk op het oeuvre van Gailliard zijn? Inderdaad er zijn de maskers, er is het gebrek aan perspectief, de zin voor het decoratieve, er is het fantastische en meerdere vormen van humor in hun beider oeuvre. Beiden zijn ook bewaarde coloristen. Misschien heeft Ensors' werk die gevoeligheden die bij Gailliard aanwezig waren aangewakkerd of hem vlugger laten inzien welke keuzes hij wilde maken.

Geesten, dood, geraamten, maskers zijn allemaal attributen in het oeuvre van Gailliard die wijzen op een spirituele ingesteldheid. Het is begrijpelijk dat een jonge schilder een gelijkgestemde ziel opzoekt en als hij dan contact heeft met een figuur als Ensor, dan bewondert hij die ook.

Gailliard stond open voor het spirituele. Als 25-jarige decoreert hij de Swedenborg kapel te Brussel. In 1916 zal Khnopff er een artikel over schrijven in het Bulletin van de Koninklijke Academie van België. De theosofie van Swedenborg (1688-1772) handelt over het aardse leven dat slechts een voorbereiding is op de wereld der geesten; waar ons persoonlijk lot ook in vervulling gaat. Vandaar o.a. die transparante, etherische figuren en voorwerpen in Gailliard's oeuvre.

In 1938 weet Gailliard Ensor te strikken voor een opdracht. Gailliard brengt dan een map uit met 12 lino-gravures onder de titel '*Vie de Swedenborg*'. Ensor schrijft het voorwoord in

mei 1938. Hij is dan al 78 jaar en in zijn typische barokke taal, vol neologismen en alliteraties schrijft hij zowel over het grafische aspect als over Swedenborg: *Oui, Swédenborg d'après Gailliard est l'énorme vivant. Il souffre vraiment, il vacille à clochepied, veines tordues à crever, ventre étriqué, tripes entrelacées, front biscornu, crâne bosselé, cubitus cubique perforé, humérus fracturé, nerfs enchevêtrés. (...)*

De stokoude Ensor ontvangt meerdere malen het bezoek van Gailliard in 1949, het jaar van zijn overlijden.

De foto's die Gailliard dan trok van de oude Ensor zijn alom bekend. De starende, verweesde oude man zit afwachting in zijn zetel, naast het raam. Er bestaan ook foto's uit dat jaar terwijl Gailliard de oude meester tekent. Ensor stierf op 19 november. De laatste tekening van het gezicht van James dateert van 10 september 1949. Zoals op verschillende andere tekeningen uit dat jaar vroeg hij James om ook deze tekening mee te signeren. In één van zijn artikels vertelt Gailliard hoe Gust, de knecht van James, hem daarbij begeleidde door de letters te spellen die Ensor gewillig op het papier zette: *O-s-t-e-n-d-e 10-9-1949 J-a-m-e-s E-n-s-o-r*.

Voor Jean-Jacques Gailliard is het blijkbaar een eervol souvenir. De oude meester tekent het werk van de jonge(re) kunstenaar. Een eerbetuiging aan Ensor maar ook aan zichzelf.

Gailliard zal zijn gloriemoment in relatie tot Ensor beleven in 1970. Tijdens de crisis van de jaren dertig, namelijk in 1934, organiseren de kunstenaars een hommage aan Breughel. Het wordt een optocht door de Brusselse marollen waarin men pancartes meedraagt in de stijl van '*fourt à la crise*'. De apotheose is de huldiging van James Ensor waarop hij tot '*prince des peintres*' wordt uitgeroepen. Bijna veertig jaar later, in 1970, krijgt Ensor eindelijk een opvolger. Het wordt Jean-Jacques Gailliard die deze titel krijgt ter gelegenheid van zijn tachtigste verjaardag en zijn retrospectieve in het museum van Elsene. Hoe deze titel na veertig jaar plots weer opduikt is ook de dochter van de kunstenaar een raadsel. Is het een ultieme vorm van adoratie van Jean-Jacques Gailliard ten opzichte van zijn genegen James Ensor?

Met dank aan mevrouw Jaelle Gailliard voor de geleverde documentatie.

Sluit aan bij de Vrienden van het MDD en geniet vanaf nu van de volgende voordelen:

- Gratis toegang tot het MDD
- Gratis tijdschrift
- Korting op onze activiteiten en bij bevriende musea en instellingen o.a.: SMAK, MuHKA, BOZAR, Copyright boekhandels

Steunende leden genieten van een aantal extra voordelen (op aanvraag verkrijgbaar)

Word lid van het MDD

U kan kiezen uit volgende categorieën van lidmaatschap:

Individueel lidmaatschap:	€ 50,00
Gezinsformule:	€ 100,00
Lidmaatschap Studenten:	€ 25,00
Steunend lidmaatschap:	€ 250,00

Voor meer informatie kan u steeds terecht op
+32-9-282 51 23, vrienden@museumdd.be of
www.museumdd.be

Stort uw bijdrage op KBC 737-0080530-63 van de
Vrienden van het MDD met vermelding van naam en
adres. Na ontvangst van uw betaling sturen wij u onze
informatie, activiteitenagenda en persoonlijke lidkaart!

Museumlaan 14, B-9831 Deurle, België

tel. +32-9-282 51 23 – fax +32-9-281 08 53

info@museumdd.be – <http://www.museumdd.be>